

מחאת המילואים – תמונת מצב ומשמעויות לצה"ל

אריאל היימן ועידית שפרן גיטלמן | 7 במאי, 2023 | גיליון 1721

מחאת אנשי המילואים והמשבר הפוקד את צה"ל ייבחנו במאמר זה משלוש זוויות: אי-התנדבות, הכלת המחאה, חוק הגיוס. מסקנת הניתוח היא כי גם אם נראה שמחאת אנשי המילואים נרגעה לכאורה, האיום באי-התנדבות למילואים עדיין בעינו והוא צפוי להתחדש אם תקודם בכנסת החקיקה לשינוי הרכבה של הוועדה לבחירת שופטים במסגרת "הרפורמה" שמובילה הממשלה, או אם חוק הגיוס, בגרסה זו או אחרת, יגיע לחקיקה. הצבא חייב להישמר מניסיונות לגרור אותו למגרש הפוליטי, וחשוב שתטופל ההשפעה של מחאת אנשי המילואים על לכידות היחידות והמערך כולו.

מחאת אנשי המילואים נרגעה לכאורה על רקע פגרת הכנסת, חג הפסח ויום העצמאות, והרמדאן שעבר בשקט יחסי. אין כרגע (כמעט) איומים בתקשורת באי-התנדבות, וגם אין (כמעט) מימוש איומים קודמים לא להתנדב. יתרה מכך, בעקבות ירי מלבנון ומרצועת עזה במהלך הפסח גויסו במשורה חיילי מילואים בצו 8. ההתייצבות של אנשי הסייבר, טייסים, צוותים טכניים, לוגיסטיקה, וחיילי מפקדות הייתה מלאה. ובימים אלה, על פי דיווחים זרים, חיל האוויר (הכולל טייסים במילואים) תוקף בסוריה וגדודי המילואים ביחידות השדה מתאמנים כרגיל ומתייצבים באחוזים גבוהים מאשר בשנה שעברה. ואולם, כשירות הלוחמים ועצם התייצבותם היא אך היבט אחד של המשבר הפוקד את הצבא. היבט נוסף הוא השפעת מחאת המילואים על הלכידות הצה"לית ועל אפשרות השימוש הפוליטי בשירות הצבאי.

1. אי ההתנדבות:

עם תחילת המחאה נגד הרפורמה המשפטית המקודמת על ידי הממשלה, נשלחו עשרות מכתבים חתומים על ידי אלפי חיילים, שאיימו באי-התנדבות לשירות מילואים (שיש המכנים אותה "סרבנות", בעיקר כהתרסה). רוב חיילי המילואים המאיימים משרתים ביחידות מיוחדות ובמערכים ייחודיים. עלו על כולם הטייסים, שהיו הראשונים לכתוב בחריפות, לחתום ולהתארגן בקבוצות ברשתות החברתיות. הטייסים, מפאת מעמדם ותפקידם הקריטי בצה"ל, משכו את עיקר תשומת הלב והתגובות. עם זאת, עד כה מעט מאד חיילים, בעיקר מחיל אויר (ולא דווקא טייסים) מימשו את איומם והפסיקו להתנדב. רוב הטייסים וכן אלה ממערכי הסייבר, המודיעין, ויחידות מיוחדות, החתומים על מכתבי איום באי-התנדבות, כבר שירתו מאז במילואים (בפעילות מבצעית ו/או אימונים). גם התייצבותם של אלה שגויסו בצו 8 בעקבות הירי מהצפון ומרצועת עזה בחג הפסח הייתה מלאה. יש לציין, כי באופן יחסי נשלחו מעט עצומות או מכתבים עליהם

חתמו מפקדים וחיילים מזרוע היבשה, מגדודי שריון, תותחנים, הנדסה או חי"ר. לנתן משמעויות זה חשיבות רבה ביותר, למהותו, עתידו, ומודל העסקתו של מערך המילואים.

אם כך, בשלב זה ניכר פער בין עוצמת האיום והמהומה שעורר, לבין מימוש האיום. מוערך כי אם יובא החוק העוסק בהרכב וועדת השופטים לחקיקה, מחאת אנשי המילואים תתעורר בהרף עין, ואנו צופים כי או אז, רבים מהמאיימים יממשו את איומם ויפסיקו להתנדב.

2. מדיניות ההכלה והשלכותיה:

ההתמודדות של צה"ל בתופעת אי-ההתנדבות לשירות מילואים נעשתה עד כה בעיקר במישור ההסברתי. על פי הנחיית הרמטכ"ל, מפקדים, כולל הוא עצמו, נפגשו עם חיילי ומפקדי מילואים, לצורך הבהרת הסכנות הגלומות לצה"ל במקרה של מימוש אי-ההתנדבות. השיחות עסקו בסכנות שינבעו מאי התנדבות, הן במישור הביטחוני גרידא (ירידה בכשירות המבצעית של מערך המילואים, וירידה בהרתעה, והן בהקשר הערכי-חברתי של שימור המחויבות ההדדית ומניעת קרע במערך המילואים, קרע שתוצאותיו ישפיעו (וכבר משפיעות) על הצבא כולו.

מדיניות צה"ל כיום כלפי המאיימים באי-התנדבות היא מדיניות של הכלה ה"מחבקת" את המתלבט, במאמץ לא להרחיק מתלבטים מאיימים מהשירות, וזאת מתוך הבנת הצורך במערך מילואים כשיר ומלוכד. נראה כי התמונה הנוכחית הנפרסת בפני הרמטכ"ל וקציני המטה הכללי מביאה אותם למסקנה שהצעדים שננקטו עד כה הם נכונים והתוצאות משביעות את רצונם. ואולם, נראה שמסקנה זו נכונה לשלב זה, שלב "הרגיעה", אך לא בהכרח היא תהיה מספקת אם וכאשר יתחדש איום החקיקה.

תפיסה זו של הכלה, קרי - אי ענישה ואי הרחקה, מקובלת מאד בחיל האוויר ועל חלק ממפקדי המילואים במערך השדה. עם זאת, יש חיילים ומפקדים במערך השדה במילואים שחושבים שכל אי-התנדבות, או סרבנות לשמה, צריכה להיענות בצעדים מחמירים.

אחת הביקורות החריפות ביותר שהושמעה כלפי צה"ל ושר הביטחון מצד התומכים ברפורמה המשפטית הייתה בקשר למדיניות זו של הכלה. הביקורת באה לידי ביטוי ברשתות החברתיות, וכן כללה דרישה מפורשת של ראש הממשלה, שהופנתה לרמטכ"ל ולאלופי המטה הכללי, לגלות נחרצות בטיפול בסרבנים. גם פיטוריו של שר הביטחון יואב גלנט (שלא מומשו), הוסברו בטיפול הרפה באי-ההתייבבות. על אף הביקורות, הצבא נצמד למדיניות ההכלה. ועדיין, מדיניות זו גובה מחיר ומשמשת חומר ביד היוצר של המבקשים לגייס את צה"ל לקידום מטרות פוליטיות.

דוגמא מובהקת לכך היא התגובות לאירוע משמעתי שארע לפני מספר שבועות בגדוד 51 של גולני. בעקבות העברתו של מפקד הפלוגה מתפקידו ונוכח הכוונה למנות במקומו מ"פ מחטיבת הצנחנים, פלוגת לוחמים עזבה את הבסיס תוך השארת הנשקים. חלק מהלוחמים בפלוגה שיתפו פוסטים ברשתות החברתיות ובהם הסבירו כי הם יוצאים לנפקדות "כי אנחנו

אוהבים אותך (את המ"פ)". לאחר דין ודברים עם החיילים הם שבו לבסיס. אף שמדובר היה באירוע משמעת חסר קשר למחאת אנשי המילואים, צה"ל ניצב בפני דילמה שכן גורמים שונים עשו בו שימוש פוליטי. עוד טרם נקבע דינם, התמלאה הרשת בהאשמות כי מי שנרמל סרבנות בחיל האוויר, אל לו להתפלא אם יקבלה בגולני. אמירות אלה גברו כאשר נודע כי לוחמי גולני נענשו סמלית בריתוק לבסיס (מאוחר יותר ננקטו צעדים משמעתיים חמורים יותר נגד חלקם). מנגד, אם העונשים היו חמורים יותר, ברי כי צה"ל היה מואשם בנקיטת מדיניות מפלה בין טייסים, המזוהים עם "האליטה", לבין חיילי גולני המזוהים (גם אם בלי קשר לנתונים ומאפיינים אובייקטיביים) עם הפריפריה.

דוגמא נוספת היא ענישתו המהירה של הקצין שהגיע במדים ועם נשק להפגנה ההמונית בתמיכה ב"רפורמה". הקצין נדון למאסר על תנאי וגורמים השייכים לאגף הימני של המפה הפוליטית טענו ברשתות החברתיות כי הסיבה לכך היא היותו איש ימין. ומנגד, סביר כי אם לא היה נענש היו הטוענים שצה"ל חושש מהממשלה ומקל בעונשו.

אירועים אלה והתגובות להן מצביעים על כך גם בשעה שמחאת המילואים שככה לכאורה, השלכותיה ניכרות – ובכללן פוטנציאל השימוש הפוליטי בה.

3. חוק הגיוס:

אפשר שהאתגר שהציבו אנשי המילואים, שהזהירו מפני אי-התייבבות להתנדבות אם תמומש תכנית "הרפורמה", היה קדימון בלבד לאתגר שיעמוד בפני ראשי המערכת המדינית-ביטחונית בפרט אם יעבור חוק הגיוס במתכונת של פטור משרות החל מגיל 23 (או בגיל אחר קרוב לכך), וחמור מכך – אם יעלה לדיון "חוק יסוד לימוד תורה", המבקש להשוות את מעמדם של לומדי התורה למי ששירת "שירות משמעותי". המחאה נגד "המהפכה המשפטית" מציבה נושא זה במרכז, בקריאה ברורה ליצירת חוזה חברתי חדש שבמסגרתו יתקיים שוויון בנטל. ברוח זו, התקיימה מחאה תחת הכותרת "יום השוויון", וגם צוותי המשא ומתן בבית הנשיא נדרשו לנושא.

העברת החוק המוצע עלולה לכרסם במוטיבציה לגיוס החובה, לשירות במילואים, ועל היכולת לקיים את מודל "צבא העם". יתרה מכך, עיסוקו של הצבא (תחת מטריית משרד הביטחון) בגיל הפטור תוך כריכתו בתגמולים למשרתים (חוק "יוקרת השירות") מכניס אותו בעל כורחו עמוק למרחב הפוליטי והוא עלול להיתפס כמברך על חקיקה זו. זהו מתכון להעמקת המשבר שהצבא נקלע אליו.

לסיכום:

על אף שמחאת אנשי המילואים שככה באחרונה, הדיה מעסיקים עד מאד את המטה הכללי והעומד בראשו ודומה שהם מתקשים (ובצדק!) להעריך לאן פני הדברים. הצבא, הרגיל בנוהלי קרב ו"במקרים ותגובות" לתרחישים שונים בשדה הקרב, מתקשה להתכונן אל הלא נודע בשדה החברתי ובפרט בשדה הפוליטי, שאליו נקלע בעל כורחו. האמרה כי "שדה הקרב הוא

ממלכת אי-הוודאות", נכונה גם לגבי המערכה החברתית-פוליטית וביתר שאת נוכח האפשרות כי מחאת אנשי המילואים תתרחב ומנגד – האפשרות שתתרחב הביקורת על הצבא בגין ההתייחסות המכילה למחאת המילואימניקים. המבקרים את הצבא עושים שימוש נרחב בנרטיב של "ישראל הראשונה" (טייסים) ו-"ישראל השנייה" (חיילי שדה), וכך משלבים את צה"ל בדיון הציבורי-פוליטי הקשור בתכנית "הרפורמה" והמחאה נגדה. התנהלות זו מסבה נזק גדול לצה"ל, שעליו ייקח זמן רב להתגבר.

על רקע המאבק על צביונה של מדינת ישראל, על ראשי הצבא להיערך לעתיד לבוא, גם אם החקיקה המובלת על ידי הממשלה תיושם חלקית בלבד. על צה"ל להיערך לעתיד זה תוך שימוש נרחב בכלים סוציולוגים-חברתיים, השונים בתכלית השינוי מהכלים העומדים לרשותו בשדה הקרב האמיתי מול אויבי המדינה. נדמה שנכון להתייחס למצב הנוכחי הקשור בשירות הצבאי בכלל ובמילואים בפרט על פי העיקרון "צפה לטוב יותר, התכונן לגרוע מכל".

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט